

देशको बदलिदो राष्ट्रिय राजनीति परिभेषमा वन तथा वातावरण क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु अन्तरक्रिया कार्यक्रम

जुम कार्यक्रम, मिति २०७७ जेठ २१ गते शुक्रवार दिउसो ४ देखि ६ वजे सम्म

अन्तरक्रिया कार्यक्रमः

**देशको बदलिदो राष्ट्रिय राजनीति परिवेशमा
वन तथा वातावरण क्षेत्रमा उत्पन्न मुद्दाहरु**

मिति: २०७७ जेठ २१ गते शुक्रवार समय: साँझ ४ :०० बजे

(प्रमुख अतिथि)
मा. राजेन्द्र कुमार के. सी.
(छाया वन मन्त्री)

दामोदर शर्मा
(डिफान अध्यक्ष)

(कार्यक्रम संयोजक)
डा. प्रभु बुढाथोकी
(पूर्व सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग)

आयोजक : प्रजातान्त्रिक वन प्राविधिक संघ नेपाल (डिफान)

हा. नरेन्द्र यादव

राकेश कर्ण

शेखर यादव

सनोत बधिकारी

श्यामप्रसाद शर्मा

शेरसिंह ठगुना

प्रकाश थाकुरेल

गौरीशंकर तिमला

हा. राजन पोखरेल

कार्यपत्र प्रस्तुत गर्ने बिज्ञज्युहरु

कार्यपत्र माथि टीप्पणीकार/समिक्षकहरु

सम्पन्न कार्यक्रमको प्रतिवेदन

आयोजक

प्रजातान्त्रिक वन प्राविधिक संघ नेपाल (डिफान)

कार्यक्रम विवरण

स्वागत तथा कार्यक्रमको औचित्यवारे प्रकाश अध्यक्ष श्री दामोदर शर्माज्युबाट
अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन संयोजक संयोजक डा. प्रभु बुढाथोकीज्युबाट

कार्य पत्र प्रस्तुति

☐ वन तथा वातावरण क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु डा. नगेन्द्रप्रसाद यादव	७ मिनेट भित्र सक्नुपर्ने
☐ संरक्षित क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु राकेश कर्ण	७ मिनेट भित्र सक्नुपर्ने
☐ चुरे क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु शेखरकुमार यादव	७ मिनेट भित्र सक्नुपर्ने
☐ वातावरणीय क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु सनोत अधिकारी	७ मिनेट भित्र सक्नुपर्ने

कार्य पत्र माथि टिप्पणी तथा समिक्षा

☐ डा. नगेन्द्रप्रसाद यादवको कार्यपत्र माथि टिप्पणी /समिक्षा श्यामप्रसाद शर्मा	५ मिनेट
☐ डा. नगेन्द्रप्रसाद यादवको कार्यपत्र माथि टिप्पणी /समिक्षा गौरीशंकर तिमला	५ मिनेट
☐ राकेश कर्णको कार्यपत्र माथि टिप्पणी /समिक्षा शेरसिंह ठगुन्ना	५ मिनेट
☐ शेखरकुमार यादवको कार्यपत्र माथि टिप्पणी /समिक्षा डा. राजन पोखरेल	५ मिनेट
☐ सनोत अधिकारीको कार्यपत्र माथि टिप्पणी /समिक्षा प्रकाशनाथप्याकुरेल	५ मिनेट
- ✓ समग्र कार्य पत्र माथि विशेष टिप्पणी तथा समिक्षा प्रा.डा. केशव भट्टराई
  - ✓ समग्र कार्य पत्र माथि विशेष टिप्पणी तथा समिक्षा डा. प्रभु बुढाथोकी
  - ✓ प्रमुख अतिथी मा. राजेन्द्रकुमार के.सी.ज्युबाट बिशेष टिप्पणी तथा आजको निश्कर्ष निचोडबाट आएका सुझावहरु

अध्यक्ष श्री दामोदर शर्माज्युको स्वागत तथा अन्तरक्रियाक कार्यक्रमको औचित्य माथि प्रकाश गरिएको विवरण

देशको बदलिदो राष्ट्रिय राजनिती परिभेषमा वन तथा वातावरण क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु अन्तरक्रिया कार्यक्रममा आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गर्नुहुने आजका प्रमुख अतिथीज्यु मा. राजेन्द्रकुमार के.सी.ज्यु, अतिथी विद्वत् वर्गज्युहरु, संयोजक डा. प्रभु बुढाथोकीज्यु, कार्यपत्र प्रस्तोताज्युहरु क्रमश डा. नगेन्द्रप्रसाद यादव, राकेश कर्ण, शेखरकुमार यादव र सन्तोश अधिकारी तथा समिक्षकज्युहरु क्रमश श्यामप्रसाद शर्मा, शेरसिंह ठगुन्ना, प्रकाशनाथ प्याकुरेल, गौरीशंकर तिमला र डा. राजन पोखरेललाई धन्यपाद ज्ञापन गर्दछु । अमेरीकाबाट सहभागि हुनु भएका प्रा. डा. केशव भट्टराईज्युप्रति आभार व्यक्त गर्दै बिषेश धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

आजका प्रमुख अतिथीज्यु, अतिथी विद्वत् वर्गज्युहरु, संयोजकज्यु, कार्यपत्र प्रस्तोताज्युहरु, समिक्षकज्युहरु र आमन्त्रित सबै सहभागिज्युहरुलाई मा अन्तरक्रिया कार्यक्रममा स्वागत गर्दछु ।

देशको बदलिदो राजनितीक अवस्थामा हाल वन तथा वातावरण क्षेत्रमा देखा परेका समस्याका वारेमा वन तथा वातावरण सरोकारवाला संग अन्तरक्रिया गरी आवश्यक पहल कदमी तथा पैरवी सहित सम्बन्धित निकायको ध्यानआकर्षण गराउने उदेश्यले यो अन्तरक्रिया आयोजना गरिएको व्यहोरा जानकारी गराउदछु ।

नेपाल सरकार, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ र नियमावली २०३० मा मा प्रस्ट भनिएको छ निकुञ्ज-आरक्षको भित्री भाग (कोर एरिया) मा ठूला भौतिक संरचना (विद्युत्, सडक, केबलकार तथा होटल जस्ता संरचना) को निर्माण गर्न नपाईने व्यवस्थालाई अवज्ञा गर्दै ऐनविपरीत वन तथा वातावरण मन्त्रालयको सिफारीसमा निकुञ्ज-आरक्षको भित्री भाग (कोर एरिया) भित्र पनि ठूला संरचना विद्युत् आयोजना र केबलकार निर्माण गर्न दिन सकिने गरी मन्त्रीपरिषद्बाट कार्यनीति संशोधन गराईएको र यसै गरी नेपाल सरकारले अध्यादेश मार्फत सार्वजनिक गरेको आ।व। २०७८-०७९ को वजेट बक्तव्यको बुदा नं. १९९ बाट व्यापार घाटा न्युनिकरणको नाममा ढुङ्गा गिट्टी र वालुवा निकासी खोल्ने कार्य गरेको छ, यि दुवै कार्य लाई हामी नितीगत भ्रष्टचारको रुपमा लिएका छौं । यि यस्ता सरकारी निर्णयले एकातिर संरक्षित क्षेत्र उजाड हुने अर्को तर्फ चुरे तथा मधेश क्षेत्र मरुभूमिकरण हुने देखिन्छ । अत यस्ता कार्यको हामी घोर निन्दा गर्दै आवश्यक दवाव सृजनाका लागि राजनितीक दल, नागरीक समाज संग अपिल गर्दछौं ।

आजको अन्तरक्रिया कार्यक्रम विधिवतरुपमा संचालन गर्न कार्यक्रमका संयोजक बिज डा. प्रभु बुढाथोकीज्युलाई आग्रह गर्दछु ।

जय नेपाल ।

कार्यक्रमका प्रमुख अतिथी राजेन्द्रकुमार के.सी.ज्यु (नेपाली कांग्रेसबाट छाया सरकारका वन तथा वातावरण मन्त्री) बाट संवोधन गरिएको विवरण

आजको अन्तरक्रियाबाट आएका निस्कर्ष, निचोड तथा प्राविधिक सुझावहरु सम्बन्धित निकाय बिषेशगरी वन तथा वातावरण मन्त्री, सचिव तथा प्रधान मन्त्री समक्ष पुराउने दृढता व्यक्त गर्नु भयो । आजको अन्तरक्रियाबाट वन तथा वातावरण क्षेत्रका संम्वेदनशिलतावारे आपुलाई धेरै जानकारी प्राप्त भएको भन्नु हुदै समस्यावारे पार्टीमा जानकारी गराउदै आजको अन्तरक्रियाबाट आएका प्राविधिक सुझावहरु नितीगत तहमा पुराउने बचन दिनुहुदै निकट भविश्यमै डिफानका बिज्ञहरु सहितको टोली संग निती निर्काताहरु र सरकारका सम्बन्धित निकायका व्यक्तिहरु संग भेट गराउने प्रतिब्द्धता व्यक्त गर्नु भयो ।

वहाले डिफानको विगत देखि हाल सम्मका क्रियाकलापबाट आफु जानकार भएको र डिफानका अध्यक्ष दामोदर शर्मा संग बैज्ञानिक वन व्यवस्थापनमा सरकारबाट लगाईएको अंकुश, संरक्षित क्षेत्र भित्र गैर कानुनी हिसावले होटल र विधुत उत्पादन गर्न दिने सरकारी निर्णय तथा चुरे क्षेत्रबाट ढुगा गिट्टी, वालुवा निकासी गर्न दिने सरकारको अबैज्ञानिक बजेट नितीबाट उत्पन्न समस्या तथा यसको समाधानका लागि वहा संग निरन्तररुपमा समन्वय भएको र यसको समाधानका अपनाउनुपर्ने प्रयास, पैरवी र वकालतहरुमा डिफानको ध्यानाकर्षणमा आफ्नो सदैव समर्थन रहेको बताउनु भयो । डिफानका अध्यक्ष दामोदर शर्मा र सल्लाहाकार डा. प्रभु बुढाथोकीको वन तथा वातावरण संरक्षणमा भएका प्रयासहरुको वहाले खुलेर प्रशन्शा गर्दै आगामी दिनमा पार्टी संग पनि वन तथा वातावरण बिषयका डिफान संग सहकार्य गर्ने योजना रहेको बताउनु भयो । साथै वन तथा वातावरणका प्राविधिक पक्ष समेटिएका यस्ता कार्यक्रमहरु निरन्तर संचालन गर्न आजको आवश्यकता भएको प्रष्टाउनु भयो ।

जय नेपाल ।

**कार्यक्रमका संयोजक डा. प्रभु बुढाथोकी (डिफानका सल्लाहाकार तथा राष्ट्रिय योजना
आयोगका पूर्व सदस्य) बाट संवोधन गरिएको विवरण**

कार्यक्रमका संयोजक डा. प्रभु बुढाथोकी (डिफानका सल्लाहाकार तथा राष्ट्रिय योजना आयोगका पूर्व सदस्य) ज्युले आजको अन्तरक्रिया प्रभावकारी भएको बताउनुहुँदै वन तथा वातावरण क्षेत्रका हाल भईरहेको अतिक्रमण र सरकारी वेवास्ताका कारण उत्पन्न समस्यावारे प्रस्टाउदै वर्तमान सरकारको अकर्णमान्यताका कारण वन जंगल र वातावरण तहसनहस भएको तथ्य सार्वजनिक गर्नु भयो । वहाले सबै विषयगत प्रस्तोताहरूको प्रस्तुति माथि प्राविधिक सुझाव दिदै यसबाट आएका निष्कर्षहरू समेटेर प्रतिवेदन बनाईने उद्धोष गर्नु भयो । डिफानको विगत देखि हाल सम्मका क्रियाकलाप समय सापेक्ष भएको र बैज्ञानिक वन व्यवस्थापनमा वर्तमान ओली सरकारबाट लगाईएको अंकुश, संरक्षित क्षेत्र (राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण) भित्र गैर कानुनी हिसावले रारामा होटल र लाङ्गटाङ्गमा विधुत उत्पादन गर्न दिने सरकारी निर्णय तथा चुरे क्षेत्रबाट ढुगा गिट्टी, वालुवा निकासी गर्न दिने सरकारको बजेट नितीबाट उत्पन्न समस्या तथा यसको विरोध स्वरुप डिफाबाट प्रकाशित प्रेश बिज्ञप्ती मा आफ्नो पूर्ण समर्थन रहेको बताउनु भयो । वहाले वन तथा वातावरण संरक्षणमा डिफाबाट गरीएका प्रयासहरूको खुलेर प्रसन्शागर्दै आगामी दिनमा वन तथा वातावरणका प्राविधिक पक्ष समेटीएका यस्ताक गतिविधी निरन्तररुपमा संचालमा ल्याउन आग्रह गर्नुभयो ।

जय नेपाल ।

प्रस्तुत कार्यपत्र र समिक्षाका सवालमा केही जिज्ञासा तथा प्रश्न भए हामीलाई ईमेलबाट पठाउन सक्नुहुने छ ।

डा. नगेन्द्रप्रसाद यादव

npyadav7@gmail.com

सनोत अधिकारी

envsanot@gmail.com

राकेश कर्ण

rakeshkarna107@gmail.com

श्यामप्रसाद शर्मा

spsharma2016@gmail.com

शेखरकुमार यादव

skyshekhar2003@yahoo.com

डा. प्रभु बुढाथोकी

prabhu_35@hotmail.com

damodar.dfan@gmail.com

देशको बदलिदो राष्ट्रिय राजनिती परिभेषमा चुरे क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरूवारे प्रस्टाउदै भन्नुहुन्छ चुरेको संवेदनशिलता वारे सरकार अझै संवेदनशिल हुन सकेन, अहिले ढुंगागिटी निकासी खोल्ने जुन निर्णय भएको छ, त्यसले बल्लबल्ल थामिन खोजेको चुरे विनाशलीलालाई फेरि निरन्तरता दिने खतरा छ। यहा ताजुवको कुरा के छ भने बजेटको अघिल्लो दिन सार्वजनिक नीति तथा कार्यक्रममा समेत यसबारे

बोलिएन, तर अध्यादेश मार्फतको वजेटको बुदा नं. १९९ मा हचुवाको भरमा व्यापार घाटा न्युनिकरणको नाममा ढुंगा गिट्टी र बालुवा निकासी खोल्ने कार्यलाई अव हामी के भन्ने । देशको आधाभन्दा बढी जनसंख्या बसोबास गर्ने भू-भागको दुरगामी भविष्यसँग जोडिएको विषयमा जनतालाई अन्धकारमा राखेर निर्णय गर्नु सरकारको बेइमानी हो, जनताप्रति धोकेबाजी हो। चुरे क्षेत्र संरक्षण र व्यवस्थापनमा काम गर्न सरकारले २०७१ सालदेखि राष्ट्रपति चुरे तराई-मधेस संरक्षण समितिमार्फत करिब १० अर्ब रुपैयाँ खर्च गरिसकेको छ । आगामी आर्थिक वर्षमा पनि चुरे क्षेत्रका लागि सरकारले १ अर्ब ५३ करोड रुपैयाँ विनियोजन गरेको छ । चुरे संरक्षण कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन समितिका पदाधिकारीलाई राज्यमन्त्री (अध्यक्ष) र सहायकमन्त्री (सदस्यहरू) सरहको हैसियत दिनुका साथै उनीहरूमाथि सरकारले स्रोतसाधन (सवारी-तलब-भत्तालगायत) समेत खर्चिएको छ ।

वहाले देशको आधा जनसंख्यालाई प्रत्यक्ष असर पार्ने यो बजेट जन बिरोधी र प्राकृतिक सम्पदा विनास गर्दै कदम भएको बताउनु भयो । यथार्थ तथ्य र आकडा केलाउदै चुरेको संरक्षणमा सरकार संवेदनशिल हुनु पर्ने सिधै ढुंगा निकासी गर्नुको साटो त्यसलाई प्रोसेसिड (भ्यालु एड) गरेर बेच्न सके मात्र अर्थतन्त्रमा प्रभाव पर्न सक्ने वहाको विश्लेषण छ ।

- चुरे क्षेत्रको माटो एकदमै कमजोर छ। कमजोर भूबनोटका कारण यहाँ ढुंगागिटी अत्यधिक खोस्रियो भने नदीको बहाव तीव्र हुन्छ। यसले माथिको माटो सोहोरेर पहिरोको जोखिम बढाउँछ र नदीको तीव्र बहावले बगाएर ल्याउने बालुवा तराई-मधेस क्षेत्रमा थुप्रैदैं जान्छ बताउनु भयो ।
- चुरेका खोंच, भावर र समथर तल्लोतटीय क्षेत्रमा जथाभावी ढुंगा, गिट्टी र बालुवाका लागि उत्खनन गर्दा जहाँतहीं पहिरोको जोखिम बढेको छ । २०७४ को एक अध्ययनले चुरेमा १० हजार ८ सय ३३ वटा ठूला पहिरो गइसकेको देखाएको छ बताउनु भयो ।
- चुरे क्षेत्र संरक्षणका लागि भन्दै दातृ निकायबाट समेत रकम जुटाएर अबौँ रुपैयाँ खर्चमा विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका बेला सरकारले दोहन बढ्ने गरी ढुंगा, गिट्टी र बालुवाको निकासी खुला गरेको छ यसमा राजनीतिक दल, विषयगत विज्ञ र हामी जस्ता वन प्राविधिकहरूले आपत्ति जनाएका छौँ बताउनु भयो ।
- एकातिर चुरे विनाश भयो, त्यसलाई रोक्नुपर्छ भनेर सरकारले बर्सेनि रकम खर्च गरिरहेको छ भने, अर्कोतिर त्यही चुरेलाई असर पुग्ने गरी हचुवामा ढुंगा, गिट्टी र बालुवा निकासी खोल्ने निर्णय गरेको छ बताउनु भयो ।
- सरकारले निर्माणजन्य सामग्री निकासी खुला गरेपछि दातृ निकायहरूमै अविश्वास पैदा हुने बताए । चुरे क्षेत्रको जोखिम घटाउँछु भन्ने कसम खाएर रकम ल्याउने अनि सबै बिर्सेर आफूखुसी निर्णय गर्दा दातृ निकायहरूले के आधारमा विश्वास गर्छन्? बताउनु भयो ।
- राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी पक्षमा रहेका मुलुकहरूको महासन्धि (यूएनएफसीसीसी) अन्तर्गतको हरित जलवायु कोष (जीसीएफ) ले चुरे क्षेत्रमा काम गर्न करिब साढे दुई वर्षअघि नेपाललाई ४ अर्ब रुपैयाँ सहयोग गरेको थियो । त्यो रकमबाट वन तथा वातावरण मन्त्रालयले चुरे उत्थानशील आयोजना सञ्चालन गरिरहेको बताउनु भयो ।
- चुरेको २० वर्षे गुर्योजनामा दीर्घकालीन संरक्षण कार्यक्रम सम्पन्न गर्न २ खर्ब ४९ अर्ब ७० करोड १ लाख ९६ हजार लगानी आवश्यक पर्ने उल्लेख छ ।

कार्यक्रमका समिक्षक डा. राजनकुमार पोखरेल (डिफानका सल्लाहाकार तथा वन विभागका पूर्व महानिर्देशक) ज्युले चुरे क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु माथि टिप्पणी र समिक्षावारे गरिएको विवरण

कार्यक्रमका समिक्षक डा. राजनकुमार पोखरेल ले चुरे क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु माथि टिप्पणी र समिक्षा गर्दै चुरे वारे सरकार अझै संवेदनशिल हुन नसक्नुलाई दुर्भाग्य मान्नुहुँदा चुरे क्षेत्रको माटो एकदमै कमजोर छ, कमजोर भूबनोटका कारण यहाँ ढुंगागिटी अत्यधिक खोस्रियो भने नदीको बहाव तीव्र हुन्छ, यसले माथिको माटो सोहोरेर पहिरोको जोखिम बढाउँछ र नदीको तीव्र बहावले बगाएर ल्याउने बालुवा तराई-मधेश क्षेत्रमा थुप्रिँदै जान्छ, भन्नेवारे हेक्का राख्न सरकारलाई आग्रह गर्नु भयो । यसरी चुरेको महत्वलाई वेवास्ता गर्दै अध्यादेश मार्फतको वजेट (बिशेषगरी बुदा नं। १९९) बाट तराई मधेशको उर्वरा जमिन मरुभूमिकरण गर्ने तर्फ उन्मुख भएको आरोप लगाउनु भयो । सरकारले

सार्वजनिक नीति तथा कार्यक्रममा समेत यसबारे केही नबोल्ने तर वजेट भाषणको बुदा नंं १९९ घोषणबाट देशको आधाभन्दा बढी जनसंख्या बसोबास गर्ने तराई मधेशको भू-भागको दुरगामी भविष्यसँग जोडिएको विषयमा जनतालाई अन्धकारमा राखेर निर्णय गर्नु सरासर सरकारको बेइमानी हो, जनताप्रति धोकेबाजी हो भन्नु भयो ।वहाले देशको आधा जनसंख्यालाई प्रत्यक्ष असर पार्ने यो बजेट जन बिरोधी र प्राकृतिक सम्पदा विनास गर्दै कदम भएको बताउनु भयो । यथार्थ तथ्य र आकडा केलाउदै चुरेको संरक्षणमा सरकार संवेदनशिल हुनु पर्ने वहाले बताउनु भयो ।

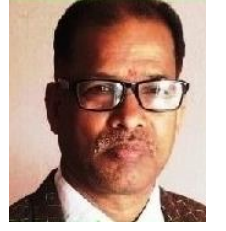
वहाले देशको आधा जनसंख्यालाई प्रत्यक्ष असर पार्ने यो बजेट जन बिरोधी र प्राकृतिक सम्पदा विनास गर्दै कदम भएको बताउनु भयो । यथार्थ तथ्य र आकडा केलाउदै चुरेको संरक्षणमा सरकार संवेदनशिल हुनु पर्ने वहाले बताउनु भयो ।

- ✓ सरकारले २०६७ सालमा तयार गरेको 'रोडा, ढुंगा, गिट्टी तथा बालुवा नियमनसम्बन्धी प्रतिवेदन' मा ती सामग्रीको विदेश निकासी गर्दा सरकारलाई भन्दा व्यक्ति (स्वार्थ समूह) लाई प्राप्त हुने आर्थिक लाभ धेरै हुने र रातारात फैलेको बजारका कारण बैंक तथा वित्तीय संस्थाले पनि राम्ररी नबुझी लगानी गर्ने गरेको उल्लेख छ, वहाले बताउनु भयो ।
- ✓ त्यतिबेला उद्योगी व्यवसायीले २८ देखि ४० अर्ब रुपैयाँ बैंक र वित्तीय संस्थामार्फत क्रसरमा लगानी गरेका थिए । अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारका नियम आकृष्ट हुने व्यवसायमा खरिदकर्ता मुलुकको प्रत्याभूति नभई बैंक तथा वित्तीय संस्थाले ठूलो परिमाणमा रकम लगानी गर्नु जोखिमको विषय हो,' प्रतिवेदनमा भनिएको छ, वहाले बताउनु भयो ।
- ✓ पहिलो संविधानसभा चुनाव २०६४ पछि तराई, चुरेको खोंच-फेदी र भावर क्षेत्रमा अनियन्त्रित चलेका असंख्य क्रसरका कारण चुरे-भावर क्षेत्रमा अत्यधिक दोहन भएपछि संसदीय समितिहरूले भारत निकासी बन्द गराउन सरकारलाई निर्देशन दिएको तथ्य स्मरण गराउदै, सम्मानित सर्वोच्च अदालतले समेत निकासी बन्द गराउन सरकारलाई आदेश दिएको थियो । त्यसपछि सरकारले २०७१ सालमा सरकारले निकासी बन्द गरेको थियो । 'त्यतिबेला चुरेमा समस्या भयो भनेर रोकिएको ढुंगा, गिट्टी र बालुवा निकासी नियमन र अनुगमनको कुनै बलियो संरचना खडा नगरी खुला गर्नुले धेरै शंका जन्माएको छ वहाले बताउनु भयो ।
- ✓ चुरे र भावरसहित तल्लो तटीय क्षेत्रको दिगो संरक्षण गर्न भन्दै नेपाल सरकारकै पहलकदमीमा राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी महासन्धिक पक्ष मुलुकहरूको महासन्धि (यूएनएफसीसीसी) अन्तर्गतको हरित जलवायु कोष (ग्रिन क्लाइमेट फन्ड) मार्फत करिब करिव साढे चार अर्ब रुपैयाँ पाएको र उक्त रकमबाट वन तथा वातावरण मन्त्रालयले तराई-चुरे फैलिएका सिन्धुलीदेखि इलामसम्म ११ वटा जिल्लामा 'चुरे उत्थानशील आयोजना' सुरु गरेको तथ्य हाम्रो सामु छर्लंग छ । यसरी चुरेलाई देखाएर दातृ निकायको लगानीमा संरक्षण कार्यक्रम ल्याइरहेको तथ्य लाई बिर्सर स्वयम सरकारले नै अध्यादेशबाट ल्याएको बजेटमार्फत चुरे-भावर क्षेत्रलाई नै असर पुग्ने गरी निर्माणजन्य सामग्री निकासी फुकुवा गर्नुले सरकारमा जिम्मेवारी नभएको पुष्टि भएको बताउनुहुन्छ ।

वन तथा वातावरण क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु माथिको प्रस्तुतिमा वन बिज्ञ डा. नगेन्द्रप्रसाद यादव

देशको झन्डै ४५ प्रतिशत क्षेत्रफलमा फैलिएको बन्ध स्रोतको उचित व्यवस्थापन र सदुपयोग गर्नु राष्ट्रको बिकास र समृद्धीका लागि अपरिहार्य छ र यहि वास्तविकतालाई मनन गर्दै नेपाली कांग्रेसको सरकारले 'समृद्धीका लागि वन' भन्ने उदघोषका साथ वन नीति, २०७१ जारी गरि वनमा आधारित उद्यम वाट देशमा आय र रोजगारि श्रृजना गरि राजस्व बृद्धि गर्ने र निर्यात घटाउने हेतु बैज्ञानिक वन ब्यवस्थापन पद्धति लागु गरेको कुरा प्रस्टाउदै भन्नुहुन्छ वनको बैज्ञानिक ब्यवस्थापन गर्न आवधिक दश वर्षे र दिर्घकालिन ८० वर्षे योजना सहित २०७१ साल वाट प्रारम्भ गरिएको वैज्ञानिक

वन ब्यवस्थापनले बन्ध स्रोतहरुको उत्पादकत्व र उत्पादन वृद्धि गरि वनको दिगो ब्यवस्थापनलाई सुनिश्चित गर्नुको साथै जैविकविविधता र अन्य वातावरणिय सेवालाई पनि टेवा पुरयाउदै आएको छ । वैज्ञानिक वन ब्यवस्थापन वाट उपभोक्ता समुह, वन उद्यमी र सरकार लाभान्वित हुदै गएका थिए । वन नीति, २०७१ उद्धेश्य अनुरूप नीति तथा कार्यक्रममा पनि बैज्ञानिक वन ब्यवस्थापन कार्यक्रमले निरन्तरता प्राप्त गरेको थियो । तर हाल नेपाल सरकारले अमुक ठाउ र ब्याक्तिहरुका विचमा आएको राजनीतिक अन्तर संघर्षका कारण एकतर्फी निर्णय गरि उक्त कार्यक्रम कार्यान्वयनमा रोक लगाएको सम्बन्धमा हामी जस्ता वन प्राविधिकहरुको गम्भीर ध्यानाकर्षण भएको छ ।

२०७७ माघ ११ गतेको मन्त्रिपरिषदको बैठकले वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई खारेज गरेको छ । वैज्ञानिक वनको नाममा अवैध रुपमा रुख कटान भएको ठहर हो भने नेपालमा २०२० देखि २०४१ साल सम्ममा ५७०००० हे वन विनास भएको थियो ? के यी वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनले गर्दा नै भएको थियो ? के नेपालमा 'वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन' अभिसाप हो ? वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७१ खारेजी २०७७ जेष्ठ १५ गते भएको मन्त्रिपरिषदको निर्णयको विकल्प वा समाधान हो ?, कार्यविधि खारेज भएपछि यस अन्तरगत वनेका कार्ययोजना के हुने ? के अव अवैज्ञानिक वन कार्ययोजना अनुसार सामुदायिक वन समूहले वन पैदावार सकलन गर्न सक्छ ? जस्ता प्रश्न हाम्रो सामु खडा भएको बताउनु हुदै वैज्ञानिक वन कार्यक्रम खारेज भएपछि सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, साझेदारी वनमा कटान भइसकेका र ढलापडा काठ दाउरावाट मात्र देश र जनताको आवश्यकता पुरा हुन्छ रु रुख कहिले र कति ढल्छ कसलाई थाहा हुन्छ ? अव वन मन्त्रालयमा रुख ढल्ने वारे भविश्यबाणी गर्ने ज्योतिषी चाहिने हो कि ? नेपालमा वन व्यवस्थापन भएन भने वन प्राविधिकको के काम ? वनको सरोकारवालाहरु वीच यस्ता धेरै प्रश्न उज्जीएको छ । सरकारको नजरमा समृद्धीको लागि वन भएकोभए वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७१ खारेजीको सट्टा परिमार्जनगरे वेस हुन्थ्यो । कहि यो विदेशी काठ आयात गर्ने चलखेल त होइन ? जस्ता गम्भीर सवाल खडा भएको छ ।

- वनको बैज्ञानिक ब्यवस्थापन गर्न आवधिक दश वर्षे र दिर्घकालिन ८० वर्षे योजना सहित २०७१ साल वाट प्रारम्भ गरिएको वैज्ञानिक वन ब्यवस्थापनले बन्ध स्रोतहरुको उत्पादकत्व र उत्पादन वृद्धि गरि वनको दिगो ब्यवस्थापनलाई सुनिश्चित गर्नुको साथै जैविकविविधता र अन्य वातावरणिय सेवालाई पनि टेवा पुरयाउदै आएको छ ।
- वैज्ञानिक वन ब्यवस्थापन वाट उपभोक्ता समुह, वन उद्यमी र सरकार लाभान्वित हुदै गएका थिए । वन नीति, २०७१ अनुरूप नीति तथा कार्यक्रममा पनि बैज्ञानिक वन ब्यवस्थापन कार्यक्रमले निरन्तरता प्राप्त गरेको थियो ।
- वन उपभोक्ताहरुको र वन उद्यमीहरुको हीत, वन को विज्ञान, माग र आपुर्तिको नियम र बजारको सिद्धान्त प्रति व्यवस्ता गर्दै वन पैदावारको संकलन, ओसार पसार एवं विक्रि वितरणलाईनै प्रभावित हुने गरि रोक लगाउनु का साथै अदुरदर्शी निर्णय गरि बैज्ञानिक वन ब्यवस्थापन कार्यक्रमलाई बन्द गर्न खोज्नुले सरकार देशको महत्वपुर्ण प्राकृतिक स्रोतको दिगो ब्यवस्थापन र सदुपयोगमा गम्भीर नभएको प्रष्ट भएको छ ।
- अतः नेपालको वन स्रोतको दिगो ब्यवस्थापन गर्न र बन्ध स्रोतवाट आय र रोजगारि श्रृजना गरि संबृद्धिमा टेवा पुराउन, वन पैदावार आपुर्तिमा राष्ट्रलाई आत्मनिर्भर तर्फ डोरयाउन वैज्ञानिक वन ब्यवस्थापन कार्यक्रमको निरन्तरता अति आवश्यक रहेकाले कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने क्रममा देखापर्न जाने सुशासन र पारदर्शिताका समस्याहरुलाई दृढताका साथ व्यवस्थापनगर्दै वैज्ञानिक वन ब्यवस्थापन कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिन आजको आवश्यकता रहेको छ ।

कार्यक्रमका समिक्षक श्यामप्रसाद शर्माज्युले वन तथा वातावरण क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु माथि

टिप्पणी र समिक्षावारे गरिएको विवरण

कार्यक्रमका समिक्षक श्यामप्रसाद शर्मा (डिफानका सचिव वन विभागका पूर्व उपसचिव) ज्युले वन तथा वातावरण क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु माथि टिप्पणी र समिक्षा गर्दै वन संरक्षणमा प्राविधिकहरुको काम माथि अंकुश लगाउने काम वर्तमान सरकारले गरेको भन्नु हुँदै वन बिज्ञान माथि चुनौती दिने सरकारले हचुवाको भरमा बैज्ञानिक वन व्यवस्थापन प्रणालीमाथि प्रतिबन्ध लगाएको, वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन सरकारवाट नै संचालित कार्यक्रम रहेको र एकासी सरोकारवालाहरुसंग विना समिक्षा छलफल र सुझाव वेगर वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि २०७२ खारेजी गर्नु सार्वभौम सम्पन्न जनतालाई अपमान गर्नु हो बताउनु भयो ।

नेपाल सरकारले मिति २०७७ जेष्ठ १५ गतेको मन्त्रीपरिषद्को निर्णयमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन बारे केही उल्लेख नभए पनि ठोस आधार र प्रमाण विना कार्यविधि खारेज गर्नु पूर्वाग्रही, षड्यन्त्र तथा दोषपूर्ण रहेको बताउनुहुँदै नेपालमा वन सम्बर्धन प्रणाली अनुसार कार्यान्वयनमा रहेको वन व्यवस्थापन पद्वतीलाई निरुत्साहित गर्ने नेपाल सरकारको उक्त निर्णय माथि आपत्ती तथा असहमति प्रकट गर्नु भयो । वहाले देशमा दशकौ बर्ष देखि वन संरक्षणमा अपनाइएका विधि र अध्ययन अनुसंधान एवम अनुभवका आधारमा स्थापित बैज्ञानिक वन व्यवस्थापन प्रणाली माथि विना आधार रोक लगाउनु जन बिरोधी कार्य भएको बताउनु भयो । यथार्थ तथ्य र आकडा केलाउदै वन सम्बर्धन प्रणालीमा सरकार संवेदनशिल हुनु पर्ने बताउनु भयो ।

वन व्यवस्थापन गर्नका लागि आवश्यक मूल मंत्र र चरणवारे कार्यपत्रमा प्रस्टाइएको छ भन्नुहुँदै वनमा के-के, कस्तो, र कति श्रोतहरु छन्? वनवाट के लिन चाहन्छौ ? उद्देश्य के हामीले चाहेको वनपैदावार पाईरहेका छौं? हामीले चाहेको वनपैदावार कसरी पाउन सकिन्छ? दिगो र वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनको अवधारणा, आधारहरुमा उल्लेखित दिगोवन व्यवस्थापन एउटा वन व्यवस्थापन गर्ने प्रकृया हो जसलेवन पैदावार र पारिस्थितिकीय सेवा सतत्रुपमा पाउन सुनिश्चित गर्दछ, यो वन सम्बर्धन प्रणालीमा आधारित भएकोले व्यवस्थापकलाई दिगोरुपमा सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय हिसावलेफाईदा दिन्छ, व्यवस्थापन वन सम्बर्धन प्रणालीमा आधारित हुने भएको यसको निर्धारण व्यवस्थापकले वनको अवस्था र उद्देश्य अनुसार गर्नु पर्दछ उल्लेखित आधारहरुमा मननयोग्य भएकाले अवका दिनमा यसतर्फ लाग्नुपर्ने बताउनु भयो ।

नेपाल प्राकृतिक सम्पदा तथा जैविक विविधताले भरिपूर्ण छ, नेपालमा पाइने ११८ प्रकारका पारिस्थितिकीय प्रणालीहरू मध्ये ८० भन्दा बढी प्रकारका पारिस्थितिकीय प्रणालीलाई संरक्षित क्षेत्रहरूले समेटेको अनुमान गरीन्छ । यहाँ पाइने वन्यजन्तु, वनस्पति र जैविक विविधता तथा तिनको समग्र पारिस्थितिकीय प्रणालीलाई संरक्षण, व्यवस्थापन र सदुपयोग गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०३७ मा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको स्थापना भएको हो ।

नेपालमा रहेका विभिन्न वनस्पति वन्यजन्तु भू-दृश्यहरूको संरक्षण, संवर्धन तथा व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले स्थापित राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तर्गत १२ राष्ट्रिय निकुञ्ज, १ वन्यजन्तु आरक्ष, १ शिकार आरक्ष, ६ संरक्षण क्षेत्र तथा १३ मध्यवर्ती क्षेत्र घाषणा भई व्यवस्थापकीय कार्यहरू सञ्चालन गर्दै आएका छन्, ६ वटा संरक्षण क्षेत्रहरूमध्ये ३ वटा राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषले २ वटा नेपाल सरकारले १ वटा स्थानीय बासिन्दाले नै संरक्षण र व्यवस्थापन गर्दै आएका छन् । राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तर्गत उल्लिखित संरक्षित क्षेत्रहरूले २०७२ सालसम्म नेपालको कूल क्षेत्रफलको २३.३९ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ । यसरी हिमाली तथा उच्च पहाडी जल भूभागदेखि तराईका मैदानी भागसम्म देशका मुख्य मुख्य पारिस्थितिकीय प्रणालीलाई समेट्ने गरी संरक्षित क्षेत्रहरू घोषणा भई व्यवस्थापकीय कार्यहरू सम्पादन हुँदै आएका, प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्ने काममा नेपालले दक्षिण एसियामा विशिष्ट स्थान हासिल गरेको छ । तर हाल आएर सरकारको गैरजिम्मेदारी कदमका कारण जैविक विविधतामा हास हुने अवस्था श्रृजना भएको छ । विद्यमान कानूनी व्यावस्थालाई नै परिवर्तन गरी संरक्षित क्षेत्र भित्र भौतिक पूर्वाधारका संरचनाहरू होटल तथा जलविद्युत निर्माण र संचालन गर्न दिने अनुमती बाट वन्यजन्तुका मुख्य वासस्थान स्थायी रूपमा परिवर्तन हुने प्रष्ट देखिन्छ । संरक्षित क्षेत्रमा सृजित मुद्दा

१. लामटाङ्ग निकुञ्जको कोर एरीयामा मा विद्युत् उत्पादनको यती वर्ल्ड इन्भेस्टमेन्ट प्रा.लि. लाई अनुमति दिइएको ।
  - वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ अनुसार १० मेगावाटभन्दा ठूला जलविद्युत् आयोजनाका लागि वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (EIA) गर्नु पर्ने व्यवस्था थियो ।
  - हाल संशोधन गरी वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, वातावरण संरक्षण क्षेत्र वा रामसारमा सूचीकृत सिमसारमा १ मेगावाट भन्दा बढी २५ मेगावाट क्षमतासम्मको जलविद्युत् आयोजना निर्माण गर्दा प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (IEE) गरे पुग्ने व्यवस्था गरेको छ ।
  - यती वर्ल्ड इन्भेस्टमेन्ट प्रा.लि.ले लामटाङ्ग निकुञ्जको भित्रिभागबाट ३१० मेगावाट क्षमताको (लामटाङ्ग खोला रिजर्भ्वायर) विद्युत् उत्पादन गर्न प्रक्रिया अघि बढाएको छ ।
  - संरक्षित क्षेत्रभित्र भौतिक पूर्वाधारहरूको निर्माण एवं संचालन सम्बन्धि कार्यनीति २०६५ मा संशोधन भएको छ ।
२. रारा निकुञ्ज क्षेत्रको कोर एरीयामा डाँफे होटल संचालनको लागि ५ वर्ष म्याद थप गरीएको ।
  - रारा तालको ५ वर्षे व्यवस्थापन योजना(सन् २०२१-२०२५) मा रारा तालको कोरक्षेत्रमा रहेका दुई वटा होटल (डाँफे र हेरिटेज) सहित निकुञ्ज र नेपाली सेनाको गुल्म त्यहाँबाट बाहिरी क्षेत्र(मध्यवर्ती क्षेत्र) मा सार्ने उल्लेख छ ।
  - तर रारा तालको हट्टिस्थित डाँफे होटल लाई म्याद नसकिदै विभागको राय बेगर मन्त्रालयले ५ वर्ष को म्याद जेष्ठ ७ गते थप गरीएको ।
  - म्याद थपिए लगत्तै मन्त्री ज्यू अनुगमन भन्दै हेलिकोप्टरमा रारा निकुञ्ज गएका थिए ।
  - स्मरण रहोस तत्कालिन प्रतिनिधि सभाको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध समितिका १२ जना सदस्यहरूले स्थलगत अध्ययन तथा स्थानियले जतिसक्दो चाँडो संरचना हटाउनु पर्ने सुझाव समेतको आधारमा रारा तालको जैविक विविधता जोगाउन कोर एरियाका सबै संरचना हटाउन एक महिना अघि सरकारलाई निदेशन दिएको थियो ।
  - मानवीय चापले तालको स्वरूप बिगार्न सक्ने भन्दै २०३४ सालमा ताल छेउमा रारा र छाप्रु गरी दुई गाउँका करिब दुई सय परिवारलाई बर्दियाको ताराताल स्थानान्तरण गरिएको थियो । ती बस्ती पछि बाँकेको चिसापानी गाबरभ्याली सारिएको छ ।

कार्यक्रमका समिक्षक शेरसिंह ठगुन्ना (राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका पूर्व उपमहानिर्देशक) ज्युले संरक्षित क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु माथि टिप्पणी र समिक्षावारे गरिएको विवरण

कार्यक्रमका समिक्षक शेरसिंह ठगुन्नाज्युले संरक्षित क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु माथि समिक्षा तथा टिप्पणी गर्नु हुदै भन्नु भयो राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षणमा हाल आएर सरकारको अदुरदृष्टिले जैविक विविधता हास हुने अवस्था श्रृजना भएको छ । विद्यमान कानूनी व्यावस्थालाई नै परिवर्तन गरी संरक्षित क्षेत्र भित्र भौतिक पुर्वाधारका संरचना जस्तै जलविद्युत निर्माणबाट वन्यजन्तुका मुख्य वासस्थान स्थायी रुपमा परिवर्तन हुने सरकारले हतार हतारमा विज्ञसंगको वहस वेगरको नीतिगत निर्णयले नै प्रष्ट भएको छ । प्राकृतिक वहाव निर्धारण गर्दा

Cumulative Impact Assessment (CIA) विधि अपनाई वहाव प्रतिशत तोकिनु पर्नेमा वैज्ञानिक आधार विनै १०% तोकिनु नीतिगत कुठाराघात नै हो ।

नेपाल सरकारद्वारा स्विकृत व्यवस्थापन योजना तथा रारा लेक साईट मेनेजमेन्ट प्लान तथा वातावरण संरक्षण ऐन २०७६, सोको नियमावली २०७७, राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण (पाचौं संशोधन) ऐन २०७३ लाई नै वेवास्ता गर्दै संरक्षित क्षेत्र भित्र होटल संचालन म्याद थप को सरकारी निर्णय तथा विधुत उत्पादन गर्न स्विकृती दिने अवैज्ञानिक र कमजोर कदमले वन्यजन्तु र जैविकविविधता संरक्षणमा चुनौती थपिने प्राय निश्चित छ भन्नु भयो ।

कार्यक्रमका प्रस्तुतिहरुमाथि प्रा.डा. केशव भट्टराई (पूर्व डि.एफ.आँ) ज्युले वन तथा वातावरण क्षेत्रमा सृजित मुद्दाहरु माथि टिप्पणी र समिक्षावारे गरिएको विवरण

राष्ट्रसंघीय अन्तर्राष्ट्रिय फोरमहरुमा संरक्षण क्षेत्र विस्तार गरी ४० प्रतिशत पुन्याउने बताउँदै आएको ओली सरकारकै नीतिले दोहनलाई बढावा दिएको छ, बजेट वक्तव्यमार्फत ढुंगा, गिट्टी र बालुवा निकासी खुला, चुरे तथा महाभारत शृंखलामा होटल, मोटल, रिसोर्टलगायत शीतल आवास निर्माणका लागि लिजमा जग्गा दिने व्यवस्था कार्यनीति संशोधनमार्फत निकुञ्ज-आरक्षभित्र जलविद्युत आयोजना, केबलकारलगायतका संरचना खोल्न छुट दिनु दुर्भाग्यको कुरा हो भन्नु भयो ।

सरकारले जेठ १५ मा बजेट वक्तव्यमार्फत चुरे-भावर र तराई-मधेसमा प्रत्यक्ष असर पुग्ने गरी ढुंगा, गिट्टी र बालुवा निकासी खुला गरेको वर्तमान अवस्थामा, यसको खुलेर बिरोधमा उत्रिएकोमा डिफानलाई धन्यवाद दिदै बजेट वक्तव्यमै चुरे तथा महाभारत शृंखलाका सम्भाव्य स्थानमा होटल, मोटल, रिसोर्टलगायत शीतल आवास निर्माण गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न निजी क्षेत्रलाई लिजमा जग्गा उपलब्ध गराइने भनिएको निर्णय खारेजीका लागि अव लाग्नु पर्ने बताउनु भयो । छ । यो निर्णयले चुरे-भावर र तराई-मधेस क्षेत्रमा प्रकृतिको दोहन बढाउने देखिएको भन्नुहुदै केही दिनअघि तत्कालीन वन तथा वातावरणमन्त्री प्रेमबहादुर आलेले कानुनविपरीत निकुञ्ज-आरक्षको भित्री भागमा पनि ठूला विद्युत आयोजना र केबलकार निर्माण गर्न दिन सकिने गरी कार्यनीति संशोधन गरेको नितीगत भष्टचारलाई रोक्नु पर्ने वेला आएको भन्नुभयो ।

Background

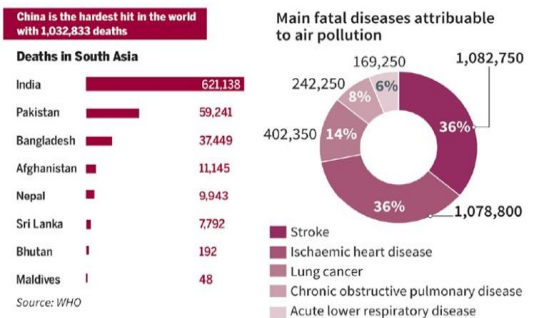
Nepal is a mountainous country having diverse ecological and geographic location from tropical Terai to Himalayas with fragile ecosystem. In the context of forest and wildlife management along with biodiversity conservation we have satisfactory experiences, however we have some challenges under this area too. But in the course of time, Nepal has been facing various serious environmental problems. World Bank, 2019¹ stated that every year in Nepal 33,500 people lost their lives due to different types of environmental pollution. Air pollution, water pollution, decrease in the fresh water ecosystem, haphazard urbanization induced problems like; inappropriate ways of solid waste management, sewage problems and development induced problems like; landslide, drying of springs in mountains regions etc. are the key environmental issues prevalent in present context in Nepal. However, we have many other environmental problems also existing in our surroundings.

Air Pollution: It is one of the major environmental problem in Nepal and greatest threat to the residents of Kathmandu Valley. In last two years, the Air Quality Index (AQI) crossed the hazardous level (<300) in the Kathmandu Valley which was listed as the most polluted cities in the world. However, government didn't take any serious step except to release the attention notice by Department of Environment and Ministry of Health and Population. The scenario is obvious to worsen in the coming years if immediate preventive measures are not taken in time². The solution to Kathmandu's and some cities air pollution can be achieved only when the government takes the leading role in addressing the situation. In some extent we must have regional collaboration in order to address the issue effectively because air pollution is also the transboundary issues in south Asia.

Outside air pollution: 3 million deaths

Nearly 90% of deaths occur in low- or middle-income countries

Decreasing Freshwater Ecosystem: Till date our government policy and practices views river system only as commodity of developmental activities like hydropower, irrigation projects etc. We have very limited approach and mechanism for sustainable river conservation and its ecosystem service maintenance. Rapid urbanization in the bank of river ecosystem is the greatest threat to the fresh water ecosystem in Nepal. The bi-products of urban effluents, sewage and solid waste being directly disposed in the river, greatly affects our freshwater ecosystem all over the country. Similarly, excessive extraction of sand and gravel from the river system is another great threat to our fresh water ecosystem. Rivers like, Trisuli, Sunkoshi, Indrawati etc. are taken as example of impacts of over exploitation of sand and gravel, where biotic environment has almost collapsed. Similarly, construction of numerous hydropower projects in a single river basin has brought

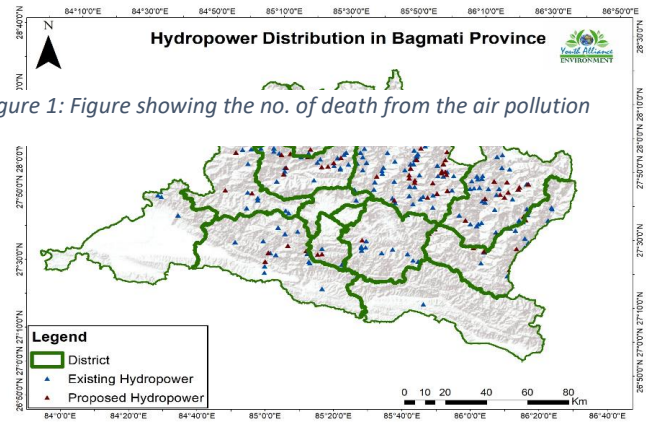

Figure 1: Figure showing the no. of death from the air pollution

Figure 2: Map Showing the distribution of existing and proposed hydropower projects in Bagmati Province

serious issues for the mountain ecosystem. For example, in the trisuli river basin (trisuli and its tributaries) the license for hydropower project has been issued to more than eighty projects. Among them, some are in operation, some are under construction and some projects are planning to go for construction which bring the following issues:

1. The hydrological and biological system of the river system being altered.

¹ World Bank. 2019. Nepal Environment Sector Diagnostic : Path to Sustainable Growth Under Federalism. Country Environmental Analysis; World Bank, Washington, DC. © World Bank.

² B. Saud and G. Paudel, 2018. The threat of Ambient Air Pollution in KTM, Nepal. *Journal of Environmental and Public Health*. Volume 2018, Article ID 1504591, 7 pages

2. The cumulative impact of blasting during tunnel construction enhances fragility on the slopy mountains and induces numerous landslides. Sindupalchowk district of sunkoshi basin can be taken as example.
3. The mechanism of E-flow calculation isn't done scientifically. We must have river specific value of E-flow. The ad-hoc value of E-flow 10% mentioned in EIA or water resource policy isn't scientific. Due to lack of proper monitoring system even this 10% of monthly flow has not been maintained by the hydropower projects.
4. Therefore, we must go for the sustainable hydropower projects by addressing above issues.

Haphazard Urbanization: Nepal has entered to the rapid urbanization phase since 1990's decade. The trend of haphazard urbanization initiated from Kathmandu valley has been scaling over Nepal which brought so many environmental issues. We don't have any city of pride that has maintained fundamental principle of urbanization, which creates great threat in the public health of residence. Solid waste Management, sewage management, air pollution, river pollution and encroachment, ground water contamination and so many other problems have been generated by the haphazard urbanization in Nepal.

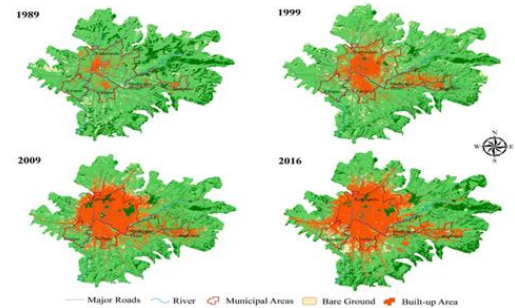

Figure 3: Figure showing the Land use change in Kathmandu Valley (Source: Ishtiaque et al. 2017)

Developmental Practices Induced Environmental Issues:

In Nepal due to poor infrastructure planning, people have been facing various types of environmental problems. Unplanned road construction in Mid-hill in Nepal can be taken as an example. The local government are constructing and intending to join every corner of their territory by road network. However, the majority do not follow established government norms and standards. Mostly, local government are using the quick and easy practice of dozer for road construction without a specialized technical appraisal. The current trend in dozer road building across the country indicates the growth of the disaster which will be exaggerated more by the extreme rainfall in the monsoon season. In last year only during the monsoon more than 400 people lost their life from the landslide, which is mainly induced from the haphazard rural road construction.

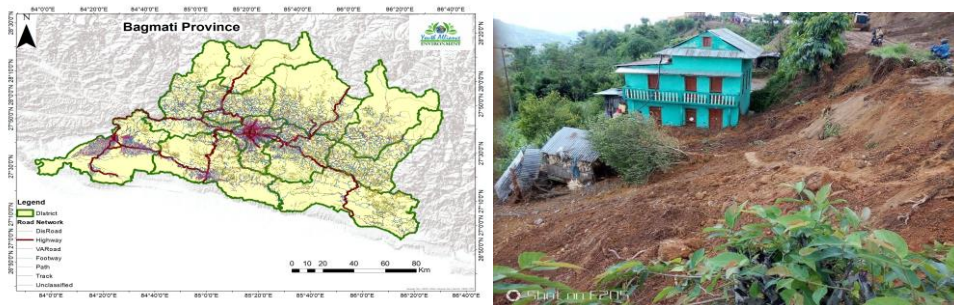
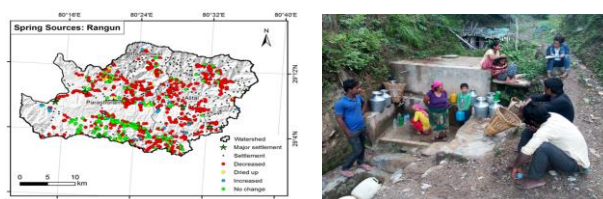

Figure 4: Map showing Road Networks in Bagmati Zone (Left) / landslide induced unplanned the rural road (Right)

Similarly, this haphazard road construction also impacts on the spring sources in the mid hill of Nepal. The study conducted by Adhikari et.al³, 2020 stated that around 71.67% of spring has decreased its discharge in the western watershed of Nepal, where unplanned road construction in hilly area also one of the reasons behind to drying the springs. These springs are the lifeline of the mountain's communities, where people are directly dependent for drinking water, irrigation in their terrace farm along with other multiple use of water.

³ Adhikari, S., Gurung, A., Chauhan, R., Rijal, D., Dongol, BS., Aryal, D., Talchabhadel, R., (2020)., Status of Springs in the Mountains Watershed of Western Nepal, *Journal of International Water Policy* <https://doi.org/10.2166/wp.2020.187>

Figure 5: Figure showing the distribution of spring in Rangun watershed (Left)/ People are in que to fetch the Similarly, we have so many other environmental issues in Nepal, which are deteriorating our lifestyle. Therefore, its urgent to address these issues for safe environment to live.

Environmental issues in budget of Fiscal year 2078/79: In the budget of fiscal year 2078/79 government of Nepal allocated the budget around NRs. 1.413 billion where Department of Environment has received around only 406 million (2.8%) of budget received by the MoFE, which seems that environmental issues are still the less priority. In the budget speech, under the section of environmental management there are only following four heading mentioned which reflected the government priority on the issues;

1. Strictly ban the plastic bag less than 40 micron and provide the subsidy to plastic industries to buy the machine for clothes and jut bags.
2. Promoted for the electric vehicle, proposed for the mechanism of subsidy on electric vehicle and installation of charging station
3. Installation of air pollution monitoring station in Illam, Rajbiraj, Jomsom and Dipayal
4. Planning to update the standards on air, sound and water pollution.

Way Forwards for effective environmental management: The environmental problem is becoming a great threat to Nepal and Nepalese citizens. To achieve the healthy and safe living environment, the environmental issues should be in the priority of government planning process and political level. Following actions should be taken immediately to manage the existing environmental challenges;

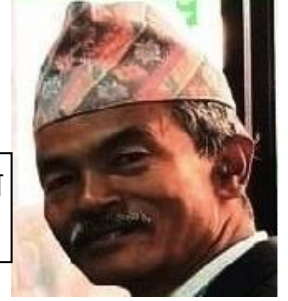
1. Establishment of strong environmental institution with strong legal foundation and sufficient technical human resources
2. The current EIA/IEE system should be revisited and a new model of EIA/IEE execution should be developed.
3. People should be aware about their right to live in clean environment

अन्तरक्रिया कार्यक्रमका प्रमुख अतिथीज्यु, संयोजकज्यु, कार्यपत्र प्रस्तोताज्युहरु र समिक्षकज्युहरुको संक्षिप्त परिचय यस प्रकार रहेको छ ।

राजेन्द्रकुमार के.सी., नेपाली कांग्रेसबाट छाया सरकारका वन तथा वातावरण मन्त्री हुनुहुन्छ ।

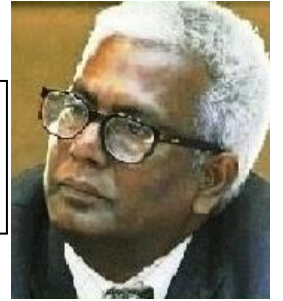

गौरीशंकर तिमला, वन विभागका पूर्व महानिर्देशक हुनुहुन्छ ।

डा. प्रभु बुढाथोकी राष्ट्रिय योजना आयोगका पूर्व सदस्य हुनुहुन्छ ।

राकेश कर्ण, बन तथा वातावरण क्षेत्रमा उच्च शिक्षा हसिल गरी लामो अनुभव सगाल्नु भएका वन विभागका पूर्व उपसचिव हुनुहुन्छ ।

डा. राजनकुमार पोखरेल, वन विभागका पूर्व महानिर्देशक हुनुहुन्छ

सनोत अधिकारी, वातावरण क्षेत्रमा लामो अनुभव सगाल्नु भएका वातावरण अभियन्ता हुनुहुन्छ ।

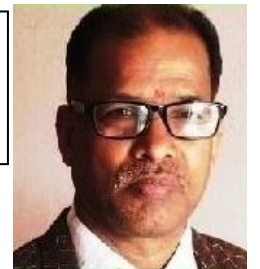
प्रकाशनाथ प्याकुरेल, वन विभागका पूर्व उपमहानिर्देशक हुनुहुन्छ ।

श्यामप्रसाद शर्मा, बन बिज्ञानमा उच्च शिक्षा हसिल गरी लामो अनुभव सगाल्नु भएका वन विभागका पूर्व पूर्व डि.एफ.ओं. हुनुहुन्छ ।

शेरसिंह ठगुत्रा, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका पूर्व उपमहानिर्देशक हुनुहुन्छ ।

डा. नगेन्द्रप्रसाद यादव, बन क्षेत्रमा उच्च शिक्षा हसिल गरी लामो अनुभव सगाल्नु भएका रा.चु.त.म.वि.स. का पूर्व सदस्य हुनुहुन्छ ।

शेखरकुमार यादव, बन तथा वातावरण क्षेत्रमा उच्च शिक्षा हसिल गरी लामो अनुभव सगाल्नु भएका ने.व.प्रा.सं.का पूर्व अध्यक्ष हुनुहुन्छ ।